

postalo od neživoga, premda je sam jasno prirodoslovno dokazao, da je to nemoguće. Prvi je dakle odgovor na ovaj temeljni argumenat paralelista: da se ovaj osniva na nedokazanoj i krivoj tvrdnji. A drugo odgovaram Ebbinghausu, koji kaže, da se za tumačenje vidljivoga i pipateljnoga ne smijemo pozivati na nevidljivi duh; da su psihički događaji, kao misli, želje, odluke nešto vidljivo i pipateljno, trebalo bi najprije dokazati. Za to Gutberlet (*Der Kampf* 187) s pravom odgovara, da je u ovom argumentu »*petitio principii*«.

Preostaje još onaj argumenat, koji Elsenhans (*Psychologie* 82) navodi kao pozitivni. Paraleliste tvrde kao činjenicu, da postoji onaj paralelizam, tako, te psihičkomu procesu odgovara živčani i obratno. Ali iz toga, što nekim živčanim procesima odgovara stanoviti psihički i obratno, nipošto ne slijedi, da to vrijedi za svaki proces. Ko to tvrdi, ne oslanja se na ovo općenito iskustvo, kojega nema, nego na maštu, koja je i Ebbinghausu pomogla, da nam je tako zorno prikazao »pravi odnošaj« (*das wahre Verhältnis — Grundzüge* I, 49). Onima, koji se nadaju, e će možda ipak poći za rukom, da otkriju za svaki psihički događaj paralelni živčani događaj, paralelista Wundt (*Grundriss* [6], 388—9) odlučno odgovara, da neće nikada ništa živčano naći, što bi odgovaralo oblicima spajanja i odnošaja između psihičkih elemenata i oblika, niti što bi odgovaralo pojmu vremena i svrhe i t. d. S toga W. ograničuje paralelizam na elementarne događaje. Ali tim se W. odrekao paralelizma u onom obliku, u kojem je predmet prepirke, primjećuje Elsenhans (*Psychologie* 83), ali samo, što se tiče točke općenitosti, a ne ostalih točaka, koje smo naveli, jer osobito ustraje sa skrajnim paralelistima u tvrdnji, da između fizičkog i psihičkog ne postoji nikakav kauzalni vez.

Na temelju tako slabih i krivih argumenata hoće paraleliste, da uklone ono prastaro uvjerenje, koje naučava i školastična filozofija, da je i tijelo i duša substancija, ali da je između njih substancijalno jedinstvo. Niti tijelo niti duša nije nikakav proces, nego je ona stalna substancija, iz koje izviru procesi. Samo tako je i moguć moralni život, kako dobro primjećuje Baudin*).

F. Šanc D. I.

Za neizmjernom srećom.

Sv. Augustin pripovijeda, kako je neki gatalac u kazalištu zabavljao puk, a na koncu pozvao slušatelje, nek opet dođu u što većem broju, jer da će svakome pogoditi što tko misli. I nagrnu mnoštvo ljudi u kazalište. Gatalac stupi pred narod; sve zašuti i upre u nj oči. On će na to: »Zadnji put vam obećah, da ću svakome javno pogoditi, što tko u sebi ovaj čas misli. Velim ovo i ne varam se: Svatko od vas

*) *Psychologie*, Paris 1919. 128: La négation empiriste de l'unité e de l'identité du moi entraîne l'impossibilité de la vie morale.

želi skupo prodati i jeftino kupiti!« »Pogodio je, veli sv. Augustin, ali bi još bolje bio pogodio, da je kazao: Svatko od vas želi biti sretan«. Ovako je kod svih ljudi svih vijekova. Štoga misle, govore, rade: vazda i u svemu žele biti sretni i to obzirom na trajnost i sadržinu — neizmerno.

Nema čovjeka, koji ne osjeća u svom srcu ove čežnje za neizmernošću, a istodobno stoga i neizmjernu prazninu. No kako čežnja ne poznaje mira, to i čovjek kuša, da svim mogućim zatrpa u sebi zjalo neizmjernosti; kuša, dašto zaludu, kako ćemo odmah vidjeti. Uzalud uopće tražimo sreću u bogatstvu, zabavi, putenosti, ugledu i slavi.

*

a) **Bogatstvo** ne može da zasiti našeg srca. Ljudi traže novac, da im omogući nerad, udobnost ili društveni položaj. Na to smjera i škrtost. I ta se čežnja često ne žaca ni najgorih djela. Dante spominje u XX. pjev. Čistilišta, kako je Pigmaliyon, kralj Tira, smaknuo vlastitog strica Sikeja, da se obogati njegovim zlatom, a Polnestar, kralj Frigije, isto tako izdajnički ubio svog gosta Polidora. Rimski senator Kraso*), pohlepan za zlatom, pade u ratu s Partima, te mu kralj ovih zali usta zlatom veleći: »Zlata si žedao, sad ga se napij!« Prije nego li se otvorio Sueski prokop, putovahu portugalski trgovci brodovima oko Afrike do dalekog Japana, e da bi se domogli bogatstva; Španjolci ne mare za pogibelji preko oceana na slabim jedrenjačama, te od pohlepe za blagom razbijaju u Mexiku čak i grobove, samo da ugrabe dragocjenosti urođenika. I u prošlom je ratu »soldateska« stavljala često život na kocku radi neznatnog pljačkanja. U Solinu kod Splita vide se i sada sarkofazi, što ih Avari porazbijaše po rubovima, da odnesu mrtvačke nakite. Lakomost je glavni povod bio barbarima za seobe narodâ, da traže bogatu Italiju, kao i sada što iseljenici radujući se bježe u Ameriku. Za svjetskog rata i poslije njega kako li su gramzili razni lihvari za silnim nagomilavanjem imetka i novca! Kada dobiše 10, 30, 50 hiljada kruna, ne zasitiše se, nego ciljaju dalje na 100 i 200 hiljada. Ni to ih nije umirilo. Mnogi postadoše milijunaši, još veći ih je broj na to nišanio. *Auri sacra tames!* Lakomost je slijepa, ne obzire se na suze ni nepravde, prijateljstvo ni rodbinstvo: sve ruši kao nabujala rijeka, koja je sašla iz korita. O toj zvijeri veli Dante:

A nagon joj tako zli i kruti
Da pohlepe ne siti nikada,
Dal' po jelu više glada čuti.

(Uccellini — D., Pakao I, 97—99.)

*) Cicero, De off. I, 30; II, 18, 57.

Bud prokleta, oj vučice stara!
 Koja pli'eniš, već nô zvi'eri ine,
 S nezasitnog glada tvog bez para.
 (Cistil. XX, 10—13.)

Ova pohlepa brzo prelazi u strast, a svaka strast uznemiruje. Odatle i bogatašima bezbroj briga*), kolebanje, srditost, nezadovoljstvo. Znanica ih briga progoni u mekim foteljima, brzim autima, sjajnim parobrodima, pramaljetnim parkovima i hladovitim vilama. Nema mira. Ljeti bježe na visoke Alpe, zimi odlaze u vrući Egipat; doživlju glasovite liječnike, podvrgavaju se kuri omršavljenja, ne podnose okolice, svugdje ih progoni dosada. Silni novac ne može da ih zaštititi barem od bolesti. U Parizu milijunaš Rotschild pade s konja i slomi obje noge. Donesu ga sluge u stan. Brat će mu na to: »Lako tebi i bez nogu, ali teško meni, koji sam uzet. Sve bih imanje dao, da mi je jednom projahati okolicom«. I taj strah ispred nezgode! Sjećaju se sudbine Krezove, koga je Solon bio upozorio, kako nitko nije sretan prije smrti. Schiller opisuje**) u »Braut von Messina«, kako nesreća obilazi sve kuće, gdje živi koji čovjek i posjećuje ih poput Senoine Kuge. Kako li tekar misao na smrt ne uznemiruje te bogataše! Misli, kako mu tu posjed ništa ne koristi. »Ne boj se, kad se ko obogati, kad raste slava doma njegova. Jer kad umre ne će ništa ponijeti, niti će poći za njim slava njegova«, upozoruje psalmista (ps. 48, 16—17). Isus pripovijeda o bogatašu, koji neprestano snuje, kako će raširiti žitnice i zgrade, a nenadno eto smrti i čuje: »Ludače! Ovu noć iskat će dušu tvoju od tebe; a što si spremio, čije će biti?« (Lk. 12, 20). Plaši ih prekogrobni život, ali i osuda: »I drugima će ostavit svoja bogatstva; njihovi grobovi kuća su im za vazda« (ps. 48, 11—12).

b) Z a b a v e ! To je recept stare i nove Alkimije; to je sredstvo, kojim žele sa zemlje protjerati svaku neugodnost: »Uživaj svoj dan, ne pitaj za duljinu***) života«. U čemu? kako? U Sienkieviczevu »Quo vadis?« Nero za se i prijatelje izmišlja više nego Lukulske gozbe. Hiron kod Horaca svjetuje Akilu vino i glazbu uz pieva-

*) Horac: »Crescentem sequitur cura pecuniam« (III, 16, 17.).

**) Von Jammer gefolgt, Schreitet das Unglück, Lauernd umschleicht es. Die Häuser der Menschen, Heute an dieser Pforte pocht es, Morgen an jener, Aber noch keinen hat es verschont. Die unerwünschte, Schmerzliche Botschaft, Früher oder später, Bestellt es an jeder Schwelle, wo ein Lebendiger wohnt.

***) Tu né quaesieris (scire nefas) quem mihi, quem tibi Finem di derint (Horat. Carm. I, 11); quis scit an adiciant hodiernae crastina nummae Tempora di superi? (ib. III, 7.) Rapiamus amici Occasionem de die, dumque virent genua et decet (Epod. 13.).

nje*). Niži slojevi vječnog grada traže po kazalištima igre (»circenses«). Ovakav ideal obožavaju i noviji. Kuhanje je umijeće, piće nenaravno, za zabave po izletima, kavanama, društvenim prostorijama, u kinu, kazalištu, stadionu, raznim vježbalištima ide preko polovice narodnog prihoda. Ljudi lete iz jedne zabave u drugu. To spada u oznaku savremenitosti. Dakako to donosi i sjenu vremena: nervozu, umornost, mladu starost i svakojake bolesti. — Stoga drugi dovikuju: »Ostavimo gradsko uživanje! Bliže k majci zemlji; idimo u p r i r o d u!« Kako milo govore o ladanju Virgilovi stihovi u »Georgica«! Ta tu je i Saturn volio taj život**). I Horac je divno prikazao idilu dalekog zaselka u epodonu: Blažen je čovjek, koji daleko od posala ore očinsku baštinu svojim volovima, obrađuje plodne vinograde, goji stoku, ljeti uživa u hladovini, jeseni gleda zrelo voće, zimi ide u lov***). Krasno je kao u Gjalskovim »Varmedinskim danima« po zagorskim brežuljcima. Tu su oživotvorene Aristofanove pohvale o miru. Koncem 18-toga vijeka javlja se u književnosti čak posebna vrst pripovijesti i romana poput Robinzona Kruzoe, koja uzveličava uživanje »prirodnih« ljudi: živjeti u prirodi i s prirodom ili, kako bi Horac kazao, »kao prvi rod smrtnika« (Ep. 2). Tako nikoše ville po visokim obroncima i stvoriše se drvene palače u šumskim guščarama. Ta čežnja za prirodom vuče ljeti čitavu izmjenju naroda na švicarske Alpe i njihova jezera. Poput Lenana[*] u njegovim »Waldlieder« hoće mnogi, da se u prirodi pomlade i vele joj: »Naravi! Na tvoje ću se srce spustiti! Oprosti, što sam te mogao izbjegavati i što sam drugdje tražio lijek svojoj boli i brizi«. Misao i opisi Hranilovičevih »Žumbe-

*) Carm. III, 9. — D. Zlatarić pjeva:

Život se sve krađe i prije ga izgubimo
I prije ga dopade skončanje neg umimo.
Tad nam poginu mišljenja i sprave
I kažu taštinu svjetovne zabave.

***) Georg. II., 532.

***). Beatus ille, qui procul negotiis,
ut prisca gens mortalium
paterna rura bobus exercet suis
solutus omni fenore.
Libet iacere modo sub antiqua ilice,
modo in tenaci gramine;
labuntur altis interim ripis aquae,
quaeruntur in silvis aves,
frondesque lymphis obstrepunt manantibus,
somnos quod invitet leves.

[*] Natur! will dir an's Herz mich legen!
Verzeih', dass ich dich konnte meiden,
Dass Heilung ich gesucht für Leiden
Die du mir gabst zum herben Segen.

račkih elegija« nijesu rijetkost u svjetskoj beletristici, pak mnogi čitajući zaželi si dalekih brda, osamljenih otoka, gordih i samotnih klišura i neprolaznih prašuma: fantazija jedva dostizava čežnje našeg srca.

A realnost? Ljudi brzo gramze za onim što nemaju; ali se još brže odriču postignutog i lete poput »bijesnog Orlanda« za novim čežnjama i čak protivnih hlepnjama. Nije čudo što mnogi poput Horacijeva Alfija (Ep. 2) »već, već gotovo seljak« sve ostavlja i leti poput leptira za novim svijetlom, koje se pomalja s druge strane obzorja. Ostane li ipak koji u zaselku, doskora jadikuje nad sobom: »Jao, Postume, Postume, godine hite i ugled ne zaustavlja ni mrske ni starost ni nepredobitnu smrt!« (Horat., Carm. II. 14) — Treći hoće da tome doskoči ovim lijekom: »Uživaj estetski. To je prava hrana našeg duha«. Koliko puta stoje ljudi čitave satove u Rimu pred Rafaelovom »Atenskom školom« ili u Milanu pred Vincievom »Zadnjom večerom«! Udivljenjem promatraju stranci u Firenci fra Angelikove Madone i anđele, po Umbriji Giottove umotvore, u vatikanskom sv. Petru snebivaju se Mikelandelovom poletu. Zalaze povorke u galerije slika, muzeje starinâ, arhive prošlosti, kulturne izložbe i proučavaju prošlost i sadašnji napredak: sve ih zanima i doživljuju časove neobičnog estetskog uživanja. I nehotice na to pomislimo: Eto prave, čiste sreće, koja je nepomućena poput bistrog planinskog izvora. Ta odogvara našoj nutarnosti i čitavom biću; ta je kadra, da zanese i potpuno umiri naše srce!« Ali nema uživanja, pri kome se srce može da zadrži trajno ili sasma umiri. Ono je poput vatre. I »vatra nikada ne kaže: Dosta«. (Mudr. 30, 16). Vezuv je to, koga ne možeš ublažiti, ma što mu drago u nj bacio. Neka si se nadiov svim glasovitim slikama, kipovima, crkvama i zgradama; naslušao Pallestrine, Mozarta, Smetane i svih sastavaka svjetske i crkvene muzike, srce će tvoje biti poput lastavice, koja iza ljeta neće da ostane kod nas, nego se seli u daljni, u široki svijet i ako je zatvoriš, tuče o kavez i krvari, dokle ne pogine ili ne pobjegne prema slobodnom jugu. Nije drukčije bilo ni kod starih klasičnih naroda Rimljana i Grkâ. Winkelmann je opisao biste rimskih ličnosti, koje je skupio kardinal d' Este iz razvalinâ Trajanove palače kod Tivolia i iz rimske Kampnije i smjestio ih po putevima svojih vrtova blizu Porta Pia (Rim); ocrtao ih i našao je, kako im je svima zajednička crta: neodoljiva tugaljivost. Ipak su ti ljudi imali i pjesnika i slikara i graditelja, mnogo umjetnosti! I eto ne mogoše ih svi ti estetičari da usreće i ubiju zabrinutost i tugaljivost. Slično smo se bili privikli, da pod uplivom spisâ iz Herdera, Goethea i Schiffera vidimo u helenstvu, barem onom

Verjungender doch wirken
In heimlichen Bezirken,
Im Schoss der Waldesnächte
Natur und ihre Mächte. (Werke I, 317)

klasične dobe, uzvišenu personifikaciju neograničene estetske radosti. Pred realnim je istraživaocima iščeznuo i taj nimbus klasicizma, pak se može mirno kazati s Boecklom (Staatshaltung der Athener, I, 792), vrsnim poznavaoцем starina: »Heleni bijahu u sjaju umjetnosti i u cvatu slobode nesretniji, nego li mnogi misle«. I kod starih je dakle bilo srce kao i sada kod nas: iza jednog estetskog užitka traži deset drugih, a iza ovih bezbroj inih, i nikada ga ništa ne može da umiri. Plato iznosi u Fedru ovu misao: »Duša gleda zemaljsku ljepotu i pri tome se sjeća one ljepote, koju je gledala u svom predživotu kod bogova; krila joj nato rastu i kuša da poleti: poput ptice gleda u vis i prezire ono što je ovdje dolje na zemlji.«

c) Kada čovjeka ne može da umiri estetski užitak, znak je, da je od zemlje i za zemlju; ne će li mu ispuniti srce *putenost*? Još manje. Nijedan se nagon ne zloporabi i to u tako obilnoj mjeri, kao onaj za očuvanje ljudskog roda. Faustov »Das Ewig-Weibliche« (vječno žensko) zavodi ljude na sve strasti i zlodjela. Pok. nadbiskup J. Posilović držao je svojedobno na hrv. sveučilištu kao »rector magnificus« svoj nastupni govor o putenosti grčkog naroda; i to na temelju grčkih pisaca. Užasno je to bilo, a nije mogla izostati ni posljedica: taj je klasični narod propao i današnji su Grci samo mješavina narodâ (najviše Slavena) uz novi jezik. Nije bolje bilo ni kod Rimljana, kako opisuje Döllinger u svom djelu »Poganstvo, Židovstvo i Kršćanstvo«. Strasti su porušile kućno ognjište, a državnici su morali zakonima nagradivati porode. Javni se kult Venere iz hramova pretvarao u bakanalije i orgije, da su muškarci izbjegavali i osnivanje obitelji. Konac? Putenost je podrovala tu nekoć moćnu državu, da je barbari kod seobe narodâ nadoše gotovo bez otpora. Pa i danas vidimo, kako hara ista kuga u zemljama, gdje narod nije prožet kršćanskim načelima i po njima ne žive. Bezbožnik i mlak čovjek hoće da sebe uvjeri: »Iza ovog ćemo biti kao da nijesmo bili. I ime će naše upasti u zaborav« i, odmah još gore zaključuje poput grčkih pjesnika: »Dođite dakle i uživajmo dobra postojeća i stvoreno brzo upotrebimo, dokle smo mladi«. (Mudr. 2, 6). Ova zaraza se širi po svijetu, te brzom kosom baca mlade osobe u rane grobove, bolnice puni ogavnim bolestima, čitave narode brojčano zaustavlja ili tura natrag. U srednjem vijeku bilo je mana i strasti, ali nijesu državnici ni slutili sadanju raspojasanost. Otkada je država pod vodstvom materijalističkih liječnika uvela javne kuće kao potrebu modernog društva, spolne bolesti haraju uza svu obuku »strukovnjaka« po školama i pučkim predavanjima. Ovu strast ne zaustavlja ni strah ispred bolesti, ni propadanje naroda, ni popuštanje strasti. Životinja ima svoje granice, a čovjek je sličan plamenu, koji je sve to veći u obujmu i jakosti, čim mu više nabacuješ goriva. Bludnik žedu, što je čuti u sebi, hoće da ugasi slanom vodom i dakako još više žeda, dokle ga ne ostave sile*). Uistinu tu se ispunja: »Koji služe tijelu imati će nevolje tjelesne«

(Cor. 7,28). Jedna su kazna te moderne putenosti i tako česta s a m o u b o j s t v a. Nije ovo posljedica tobože visoke i općenite kulture, nego žalibože onoga smjera, koje hoće da utrne svako svijetlo nadnarravnih misli: tko ne može da drži glavu put lijepog neba, mora da je nagne k ružnoj zemaljštini. Neosporiva je pak činjenica, da se nitko ne ubija iz zadovoljstva. Po toj činjenici moramo suditi, da kultura s putenim uživanjem ne usrećuje ni čovječanstva ni pojedinca. I Copée (La bonne souffrance, IX.) je pred više godina pisao: »Broj samoubojstva raste; sa svih se strana čuje zdvojan krič i nikada se kao sada nije pokazala mislećim ljudima odvratnost života«.

d) Još preostaje da vidimo: mogu li nam umiriti srce ugled i slava?

Ugled dobivaju ljudi ili radi vlasti ili znanja. Ovo zadnje u velikoj mjeri daje i slavu. Ogledajmo oboje, kako usrećuju čovjeka. Aman je u velikoj časti kod perzijskog kralja Auera. No nema mira i gotovo plače iz srditosti, jer Žid Mardohej nije ustao pred njim. Aleksander je Veliki osvojio mnogo svijeta. Za tihe i bistre večeri gleda zvjezdato nebo i pita pratnju, ima li i gore ljudi i svijetova. Na jestan odgovor zaplače, jer se ne može gore popeti i tamo raširiti svoju vlast. Car se je Sever popeo postepeno od običnog vojnika do prijestolja. Jednom reče svojoj okolini: »Bio sam sve i sve sam vidio. Sve je ništa«. Kralj je Salamon bio uzor mudrosti, imao je vrsnu vojsku, silne posjede i svašta, što je moglo da zaželi ljudsko oko. Ipak mu je srce bilo nemirno i napisao: »Zamrzih na život jer vidjeh, da je sve pod suncem nesavršeno i sve ispraznost i muka duši«. (Eccle. 2, 17.) Karlo V. imao je ogromnu državu, tako te s nje nije zapadalo sunce. Dojadi mu ta vlast, odreče se krune i povuče u samostan. Tacit opisuje, kako je na dvoru rimskog cara otrov igrao veliku ulogu. Ta pogibelj »ukućana« prešla je danas na anarhističke elemente; obiteljske te tragedije srodne su državnim udarima našeg doba. Što je tko viši, to su i veće**) »pogibelji rijekâ i lupežâ, gradova i samoćâ, mora, krive braće«. Sreća uz to i zadovoljstvo ne idu usporedo za vlašću. Napoleon I. bio je

*) Des Genusses wandelbare Freuden
Rächet schleunig der Begierde Flucht

Sv. Grgur Nazianski pjeva (u lat. prev.):

Nam nullis sociata bonis mala plurima vidi
At bona nulla, quibus non mala iuncta non forent (Carm. 13.).

**) Eng ist die Welt und das Gehirn weit,
Leicht bei einander wohnen die Gedanken,
Doch hart in Raume stossen sich die Sachen.
Wo Eines Platz nimmt, muss das And're rücken,
Wer nicht vertrieben sein will, muss vertreiben,
Da herrscht der Streit, und nur die Stärke sigt.

Schiller. Wallenstein's Tod.

tako moćan, da je ne samo u Francuskoj postavljao »svoje« osobe na odlična mjesta, nego je po volji u Evropi skidao vladare i krojio nove države. A kako je svršio? Kao zarobljenik na otoku sv. Jelene u samooči posred Oceana. Zadnji je svjetski požar zbacio sa prijestolja ruskog, austrijskog i njemačkog cara i nekoliko manjih vladara. Ruski je dapače nesretno i žalosno zaglavio s cijelom porodicom, te mu se danas ne zna ni za prah. I tako je nestalan ugled, što ga ima svaki nosilac ma koje vlasti. Tu je također sreća poput vjetra, koji se igra s komadom suhog papira i neprestano se obistinjuje Gundulićeva riječ:

Kolo sreće uokolo kreće
 Vrteći se neprestaje.
 Ko je gore, taj je dole,
 Ko je dole, gor' ustaje.

Nije bolje ni ljudskoj slavi. Ta što je slava? Slava je cijena, što je imaju neki ljudi barem jednog pokoljenja kod cijelog naroda. Ime talenta ne prelazi granice pokrajine; genij pak daje novi pravac barem jednom narodu. Kako se vidi, slavan može biti samo genij, a drugi toliko, koliko mu se približavaju. To vrijedi tim više, jer su geniji rijetki, pak zato med običnim smrtnicima nije ni slava stalna ni u pojmu ni u trajnosti. Uza sve to nije kadra, da umiri ljudske čežnje. Tolstoj pripovijeda u svojoj »Ispovijedi«, kako je gramzio za književnom slavom. Ognjica je to, koja uznemiruje. Čujmo ga, što piše o sebi i svojim znancima: »Svi mi bijasmo onda uvjereni, da moramo što brže, što više govoriti, pisati, tiskati. I tisuće nas tiskahu, pisahu, poučavahu druge, i ako se međusobno oprovrgavahu i grđahu. Kad mišlim na ono doba, javlja mi se čuvstvo, koje se osjeća u ludnici«(st.20)

I veliki je Augustin osjetio, što nosi sobom pohlepa za slavom. U svojim »Ispovijestima« to opisuje u jakim potezima: »Oćutim jad svoj onaj dan, kad sam se spremao da u pohvalu caru (Valentinu Mlađem) izrečem govor pun svakojakih laži; htijahu ipak pljeskati oni, koji znadijahu da su laži. Zabrinuto mi je srce jako kucalo i od teških misli gorilo kao od ognjice, kad prolazeći nekom Milanskom ulicom ugledem strminom i stramputicom! Istina, ono nije bilo pravo blaženstvo, Vidjevši ga odahnem i izjadam se prijateljima što su sa mnom bili, govoreći o mucu, koju nam zadavaju sve one naše ludosti. Ta svako naše gramženje nije drugo tražilo nego sigurno uživanje, do koga je onaj siromah došao već prije nas, a do koga mi valjda ne ćemo nikada ni doći. Ono dakle, što je on postignuo s malo potrošenog novca, biva uživanje vremenitog blaženstva, ja sam se lomio i kinio da nađem minom i stramputicom! Istina, ono nije bilo pravo blaženstvo, ali i ja svojom ohološću tražio sam još lažnije blaženstvo, jer je stalno, da je on bio veseo, a ja zabrinut; on bez straha, a ja u strahu. I da me je tko zapitao, da li sam volio veseliti se ili se strašiti, bio bih mu odgovorio: Veseliti se. I opet da me zapitao, da li sam volio biti kakav bijaše onaj siromah ili kakav bijah ja, uza sve brige i strah bio

bih odabrao biti kakav sam ja bio; ali na takav izbor bila bi me navela moja slijepoća, a ne istina. Ta ja nijesam morao voliti svoje stanje nego stanje onoga siromaha, zato što sam bio učeniji, budući da odatle nijesam imao nikakve radosti, nego sam time tražio da budem ugodan ljudima, a to ne da ih poučim, nego da im omilim. Neka ušute oni, koji kažu duši mojoj: »Razlika je među veseljem i veseljem: onaj se veselio od pijanstva, a ti si se htio veseliti od slave«. Ali koja je to slava, Gospode, što nije u tebi? Jer kako ono nije bilo pravo veselje, tako ni ovo nije bila prava slava; pače ona je meni još više pamet mutila, nego što je vino mutilo pamet onom siromahu. On je valjda onu istu noć probavio svoje pijanstvo, a ja sam s mojim bio legao i ustao, i htijah s njime još i dalje leći i ustajati; gle koliko još dana! Pijanac je bio sretniji, ne samo zato što je bio on veseo, dok su mene brige kinile, nego i zato što je on dobio ono vino blagosivljući svoje dobroćince, dočim sam ja svoju taštu slavu tražio lažima. U ovom sam smislu mnogo toga rekao tada svojim prijateljima i često sam razmišljao o svojem stanju i nalazio sam, da je zlo, te sam se žalostio i time svoje zlo podvostručivao. Pa i ako bi mi se sreća katkada nasmijala, otezao sam da je zgrabim, jer je ne bih ni dohvatio, a ona je već odletila« (Knj. 6, pogl. 6.).

Slično jadikuju i moderni književnici: koliko muke, dok se popnu na Olimp slave! koliko napora i borbe! No netom gore zasjedoše i htjedoše da okuse nektara i ambrosije, evo ti sa strane zavisti (Horat., Carm. III, 3) i naručene kritike. Gromovi redovito udaraju u visine. »Kratka je slava, što je ljudi davaju i primaju. Uz slavu svjetsku svagda imade i žalosti« (Naslj. Krista, k. 2, p. 6). Goethe na vrhuncu svoje slave priznaje, da ga je neprestano mučilo nutarnje nezadovoljstvo. Bolje ne prolaze ni učenjaci. I oni čute neprestane trzavice u duši, o kojima piše obraćenik Retté u djelu »Od vruga k Bogu«. Mnogi se zaljubi u znanost kao sv. Augustin na temelju Ciceronova Hortensija, ali i osjeti brže no drugi, kako je njezin put uzbrdit i pun bodljikavih izraslina. Geolog je Humboldt izjavio u dubokoj starosti: »U životu nijesam imao ni tri dana potpune sreće«. I ta izjava nije osamljena kod učenjaka.

Čežnja za slavom i stoga neprestano uznemiruje*), što hoće da bude osebnija, t. j. kakove se doslije nije vidjelo ili na zemlji nije bilo. Alcibijad odsječe svome psu rep, da o tome Atenjani govore; Aleksandar Veliki uporno traži, neka ga proglaše Zeusovim sinom; car Kaligula oblači na se lavsku kožu, uzima u ruke zlatnu toljagu i kao Herkules prolazi ulicama vječnog grada; Napoleon I. ne će da na prsima nosi dekoracije poput drugih smrtnika. Koliko li »novosti« i

*) Omnibus fere ingenita est famae post mortem cupido. Quis non hodie memoriae post mortem frequentandae ita studet, ut vel literaturae operibus, vel simpliciter laude morum, vel ipsorum sepulcrorum ambitione, nomen suum servet? (Tertulijan, De testimonio animae 4).

nastranosti ne pruža književni dadizam i kubizam! Slava je onaj orao, koji kljuje jadno ljudsko srce Prometeju.*)

II.

Iz gore navedenog proizlazi dvoje: u svakom čovjeku ima čežnja za srećom i to neizmjernom. Tu sreću ili blaženstvo jedni traže u bogatstvu, zabavi, putenosti; drugi u ugledu i slavi. Razlikuju se u načinu, sredstvima ili putu, ali se slažu u istom cilju: žele biti sretni. O tome kaže Dante:

Bar uopće svi shvate i žude
Neko dobro, što mir obećaje:
Pa to dobro postić svi se trude. (Čist. 17, 127—29).

Tu je istinita tvrdnja sv. Augustina, da svi ljudi žele isto: sreću. Čujmo njegovo razlaganje. On veli: »Nije li blaženi život ono, što žele svi ljudi, svi do jednoga? No gdje su ga upoznali, da ga tako žele imati? Gdje su ga vidjeli, da ga tako ljube? Svakako mi ga imamo u sebi na neki način; ali na koji, ja ne znam. Tražim, da li je blaženi život u našoj pameti. Jer ga mi uistinu ne bismo ljubili, da ga nimalo ne poznajemo. Nema toga čovjeka, koji, kad ga čuje imenovati, ne priznaje, da za njim hlepi. Niti je zvuk ove riječi ono, što je nama milo; jer spomene li se blaženi život jednom grku latinski, on se ne će ni ganuti, jer ne zna što ta riječ znači; ali nam latincima bit će ugodno to čuti, kako bi bilo i njemu, da je čuo grčki, jer ta stvar, koju žude dostići i grci i latinci i ljudi svih ostalih jezika, nije u sebi ni grčka ni latinska. Dakle ona je poznata svima, jer da bi ih se moglo upitati jednim jezikom, da li hoće biti blaženi, svi bez sumnje bi odgovorili da hoće. A to se uistinu ne bi dogodilo, da se u njihovoj pameti ne nalazi samo stvar, koja se zove tim imenom« (Ispovijesti, k. 10, p. 20). Dalje raspravlja, kako se blaženi život nalazi u našoj pameti i zaključuje: »Niti hoću samo ja ili malo ih sa mnom, nego svi hoćemo da budemo blaženi. A to ne bismo tako stalnom voljom hotjeli, ako kakogod za to ne znamo. No što je to, da kada zapitam dvojicu, žele li biti blaženi, odmah će mi obojica bez oklijevanja reći: Dakako, i ako ne s drugog razloga onaj hoće biti vojnikom a ovaj neće, već zato, što jedan i drugi hoće biti blažen. Ne dolazi li to odatle, što nahodeći jedan svoju radost u jednoj stvari a drugi u drugoj, svi ipak se slažu u želji biti blaženi, kao što bi se slagali na upit: Žele li imati koji uzrok radosti? A radost je bez sumnje ono, što zovu

*) Na jednom starorimskom sarkofagu nadoše ovaj natpis:
Effugi, evasi, erupi: spes et fortuna valet.
Nil mihi vobiscum est, ludificate alios.
(Pobjegoh, izmakoh, istrgeh se: Zbogom nado i srećo:
S vama nemam posla, igrajte se s drugima).

blaženim životom. Pa i ako je jedan traži jednim putem, a drugi drugim, ipak svi nastoje postignuti jednu istu stvar, radost. A pošto je radost stvar, za koju nitko ne može kazati da je nije nikada okusio, to mi svi imamo njezinu priliku u svojoj pameti i pripoznajemo je, kadgod čujemo riječ: blaženi (sretan) život« (Ib. p. 21). Moderni psiholozi vele, da svaki naš čin prati ugodno ili neugodno čuvstvo, pak je tako istinita tvrdnja sv. Augustina, da smo svi okusili radost. Tako je dakle i čežnja za radošću, blaženstvom, srećom općenita svemu ljudskom rodu, kao što mu je općenit svaki nagon. Dapače i ovu zajedničku čežnju za srećom možemo nazvati nagonom čovječje naravi, prirode.

Što je nagon? To je zakon, u prirodi ili naravi, koji sili na ovaj ili onaj čin prema stalnom cilju. Tako su u glavnome tri nagona kod životinje: nagon hrane, obrane i umnoženja. To i kod čovjeka nazivamo. Dante veli u »Božanskoj komediji«:

Nagon goni plam da k nebu rupi,
Nagon srce smrtnika pokrene,
Nagon zgruša zemlju i kalupi.
On ne samo razuma lišene
K cilju ravna, da l' i stvore sreta
Razumom i srcem obdarene. (Raj 1, 115—120)

Čežnja dakle za srećom nije prosta želja, ili onako, kako naši »ikavci« kažu: »Što se babi htilo, to se babi snilo«. Tu je prirodni nagon i tko bi zanijekao ovaj nagon, morao bi prije uništiti s kruglje zemaljske djecu i odrasle, neuke i učenjake, sve čovječanstvo.

Nadalje ovaj nagon uz općenitost ima u sebi i svojstva, koja pripadaju pojmu nagona: sposobnost prema stalnom cilju i nutarnji svoj poticaj k cilju. N. pr. pri nagonu za hranom organizam je tako ureden kod živućih bića, da mogu dobiti hranu i u sebe je preinačiti, te od naravi hlepe za njom i proizvode nužne čine da je dobiju. Ptice imaju krila da lete, a nutarnja ih, vlastita sila potiče na let. U potrebi samoobrane vō se brani rogovima i konj nogama, kada na njih navali vuk, te — a da to nijesu nikada ni vidjeli ni doživjeli — volovi se skupe tako u klupko, da rogove imaju okrenute prema vani; konji obratno čine, da zadnjim nogama tuku napadača. Eto brzo i besvjesno upotrebljavaju stalna sredstva prema određenom cilju. Ovo je eto svojstvo u naravi i ove nema bez tog svojstva. Odakle im to? Odanle, odakle je i narav i organizam. Nije to navika pojedinca, jer bi se lako i izgubila. No i ako bi bila navika, odakle ta sklonost, sposobnost, da se navikom stečeno brzo ne izgubi, nego prelazi od pokoljenja na pokoljenje unutar iste vrsti? Svi biolozi priznaju, da nagon nije nešto vanjskog organizmu, nego bitno svojstvo najmanjih nutarnjih čestica organskog bića, dosljedno sastavno svojstvo ove ili one naravi. Ovakov je i nagon u čovječjoj naravi, da hlepi za srećom: ima svojstva prirodnog nagona.

Još je nešto zamjerna u ljudskom nagonu za srećom. Taj nagon ima nešto, što ne nalazimo drugdje: on *smjera na neizmjernu sreću*, i to obzirom na *opseg i trajanje*.

Goethe se tuži u jednoj pjesmi*), da je sve neizmerno, a samo je sreća ograničena. To je istina, jer sve ljudsko nosi na sebi znak omeđašenosti. Tako i Schiller jadikuje,**) da nikada nemamo čistog veselja, nego je uvijek nečim pomučeno. Sv. Augustin veli: »U nevolji želim sreću, u sreći bojim se nevolje« (Isp. 10, 28). Gotovo svi filosofi priznavaju, da zbroj nevoljâ čitavog čovječanstva na vagi pretežno nisko teži pred onim radosti ili sreće. Job je to izrazio: »Čovjek, rođen od žene, kratka je vijeka i pun mnogih nevolja. Kao cvijet niče i gazi se i bježi kao sjena i nikada ne ostaje u istom stanju« (14, 1—2). Homer (Ilijada, 17, 446—7) dovikuje promatrajući ljudsko življenje obzirom na ugodnosti i žalosti:

»Nema doista ništa čemernije nego je čovjek
Od sveg, štogodjer diše na zemlji, štogodjer puže«.

Sofokle se pridružuje Homeru i veli ogorčeno u Edipu na Kolonu: »Najbolje ne roditi se, a zatim najbolje umrijeti što prije«. Tako daleko ga navodi pesimizam. Ljepše i pravednije crta »Knjiga mudrosti« ljudsko stanje: »Što nam koristi oholost? ili što nam donosi hvalisanje radi bogatstva? Sve to prolazi kao sjena i kao brzi glasnik, i kao brod, koji prolazi preko tekuće vode, kojemu, kad je otplovio, ne možeš naći traga niti u valovima brazdu njegove palube. Ili kao ptica, koja leti zrakom i kojoj ne nalaziš znaka prolaza, nego (čuješ) šum krila, koja udaraju po laganom vjetru, te je prosijecajući snagom zrak proletjela gibanjem krilâ, a poslije toga ne nalazi se obilježja njezinu putovanju. Ili kada se izbaci strijelicu na određeno mjesto, razdijeljeni se zrak odmah sklopi, da ne poznaš njezina prolaza. Tako i mi rođeni odmah prestajemo biti«. (5, 8—13). Ovome možemo nadodati i ovo: »Tuga je već mnoge ubila« (Ecli. 30, 25). Uza sve dakle bijede i gorkosti srce naše traži ugodnost, blaženstvo, sreću. Za njom hlepi i okreće se kao suncokret prema suncu. Ne ostavlja ono svoj nagon nikada. Kako zemlju našu u njezinu putovanju ne može da zaustavi niti divno pramaljeće niti strašne oluje, zaglušna cika ili plač turobnih ljudi, suša ili kiše, tako ni bolest, ni žalost, ni poraz, ni potop, ni bijeda, ni nesreća, ništa ne može da istisne iz ljudskog srca nagona za srećom. Ovaj nagon prkosi svemu, što bi ga htjelo zaustaviti ili

*) Ach, warum ihr Götter, ist unendlich
Alles, alles, endlich unser Glück nur!
Sternenglanz und Mondes-Ueberschimmer,
Schattentiefe, Wassersturz und Rauschen
Sind unendlich, endlich unser Glück nur. (Pandora).

***) Des Lebens ungemischte Freude
Ward keinem Irdischen zu Teil (Ring des Polykrates).

čak uništiti. Tu ne pomaže navika ni uvjeravanje ni ikoja sila. Nitko ne može atoma uništiti, ali niti ma i najmanjeg nagona.

Dapače je i to zamjerno kod nagona za srećom. Ma koliko mu zadovoljavali, on nam odgovara: »To je malo, ja hoću neizmjernost«. To je zgodno opisao Bunić I. (Život je boj):

Čas pokoja nije ni mira,
Sved je u boju odor hudi:
Kad se rada, čovjek trudi,
Kada žive, kad umira.

Bolje je Preradović tu nezasitnost opjevao u pjesmi »Ljudsko srce«:

»Ljudskom srcu uvi'ek nešto treba,
Zadovoljno nikad posve nije:
Čim željenog cilja se dovreba,
Opet iz njeg sto mu željâ klije«.

O svim uživanjima vrijedi ono, što je Isus kazao Samaritanki na zdenku Jakovljevu: »Tko pije od ove vode, opet će žeđati« (Iv. 4, 13). Srce je naše dublje nego li ma koja morska dubina*), šire od ikojeg vulkanskog kratera, proždrljivije od Jurjeva zmaja u pučkoj pjesmi. Sve je ulje vrh vatre, čime ljudi kušaju da zatrpaju bezdani jaz sitnog srca. Svatko mora sebi kazati s Kempencem: »Ne možeš se zasititi kakvim vremenitim dobrom« (Naslj. Krista, 3, 16). Tako je glede količine uživanja, a još više obzirom na trajnost: želimo beskrajnu sreću, koja traje kroz sve vijekove. O tome smo se mogli uvjeriti u prvom dijelu ovog članka.

III.

Vidjesmo, kako čitav nutarnji čovjek — to znači obično riječ »srce« — hlepi za neizmjernom srećom, a to žudi nutarnjim prirod-nim nagonom. No ne vara li nas možda taj nagon? Srce doduše teži za tom srećom, ali nje nema.

Već je Aristotel utvrdio za svaki prirodni zakon i svojstvo: »Narav ne čini ništa uzalud« (De coelo I, 4). To vidimo i danas. Pristaše descendentalne teorije tvrdili su, da su slijepo crijevo i neko-je žlijezde u čovječjem tijelu suvišne i uzalud; ali je novija znanost otkrila zamjerno njihovo djelovanje i da su u tjelesnom ustroju potreba naravi. Slično je sa svim nagonima. Tako i novija otkrića daju pravo Stagiriti, da u naravi nije ništa uzaludno, suvišno, nerazborito, nepotpuno, protunaravno: sve može postići svoj cilj**), jer zato i ima razne organe prema svojoj vrsti.

*) Menschenbrust, wohl bist du tiefer
Als des Meeres tiefste Schlunde;
Menschenherz, wohl räthselhafter
Bist du als die Meerabgründe! Weber, Dreizenlinden.

Jednako i Dante izražuje pravo opažanje prirodnih zakona i glede čežnje za najvećom, neizmjernom srećom da se ne može prevariti naše srce u svom nagonu:

Priroda nam kaže sved put pravi (Čist. 17, 94).

Na drugom mjestu pjesnik dokazuje, kako možemo umom spoznati Boga, jer bi »inače uzaludna bila svaka čežnja«. (Nebo 4, 132.)

Tako i ovdje možemo i moramo reći, nagonu za neizmjernom srećom mora da odgovara netko ili nešto, što će to zasititi. Aristotel to ovako dokazuje: Postoji najveće dobro, za kojim čovjek čezne kao za ciljem ne kao za sredstvom, koje je opet drugome sredstvo; inače bi se naša čežnja izgubila od jednog sredstva k drugome u beskonačno, a takova bi čežnja bila prazna i uzaludna. No ovo je zadnje nemoguće. (Eth. Nicom. I, 1)

Ovdje se možemo osvrnuti na tri prigovora. Jedan glasi: »N. pr. kokoš badava leži na podmetnutim kamenim jajima, a takovih primjera ima više; dakle svaki nagon ne postizava svoj cilj«.

Tu valja razlikovati cilj pojedinog nagona i uporabu sredstava prema cilju. Kokoš leži 21 dan na patvorenim jajima i dalje ne, kako i kroz (više-manje) ograničeni broj dana vodi piliće na sabiranje hrane, a poslije ih goni od sebe. Dakle nagon redovito i općenito postizava svoj cilj, a ne tako kod svakog pojedinca ili čak kod svakog čina; postizava i tu cilj, ako nema zapreka. Pojedine iznimke pak nikada ne uništavaju pravila. Tako i čovjek pojedinac može i ne postići cilj života, svoje blaženstvo iza smrti, ako nije svoje življenje ravnao prema tom cilju, nego svijesno protivno radio.

Drugi prigovor iznosi: »U organskom biću je težnja za opstanak (n. pr. stablo zacijeljuje svoje rane, izlučuje tuđa tjelesa, bori se proti vjetru, otrovima i t. d.), a ipak u sebi nosi sve uvjete smrti ili raspodljivosti u česti. Možda tako i naše srce ide za beskonačnom srećom, ali je postići neće, jer je ono, kao i sve zemaljsko, sasama ograničeno«.

Čovjek se bitno (ne samo stepenom) diže iznad biljke i životinje svojim umom i voljom, čitavom svojom nutarnjošću, pak se stoga ne smije težnja naše nutarnjosti uspoređivati spomenutim svojstvima biljke i životinje. Uz to drugo je u čovjeku težnja ili nagon tijela za što duljim življenjem (koji je urođen kao kod svakog živućeg bića), drugo je nagon nutarnjosti za beskrajnom srećom. Prvi je ograničen i ne dosiže 160 godina i uz to: »Dani naših godina 70 godina, kod viših 80, a što dalje, to je trud i muka« (ps. 89, 10). Kako nagon rastenja smjera na ograničenu visinu, tako i nagon za tjelesnim življenjem ne cilja na beskonačnost. Drugo je nagon za beskrajnom

**) Naravno on tvrdi, da svako pojedino biće naravi mora postići svoj cilj. N. pr. veli, da su ribe stoga vrlo plodovite, što tako narav doskače mnogom propadanju njihovih jaja (De generatione animalium 3, 4). Cfr. potanje: Zimmermann, Das Gottesbedürfnis, str. 114 i d.

srećom, koji je samo u čovječjoj psihičnoj nutarnjosti; ovaj nagon cilja i na vječnu sreću, dakle na vječno trajanje. Životinje nemaju tog nagona. Daj životinji dosta jela i pića, ugodno vrijeme, tjelesno zdravlje: vazda je vesela. Čovjeku? Daj mu sve, što hoćeš, odmah mu srce hlepi za drugim i vazda nemirno poput magnetske igle, kada nije okrenuta put sjevera.

Upitajmo: Ima li uistinu sjeverna zvijezda, koja tako neodoljivom silom privlači naše srce?

IV.

Sreća, što je čovjek okusi na zemlji, malena je i primiješana gorkim pečinom. Kada bi ona bila sama sebi cilj, onda bi nerazumne životinje sretnije bile od ljudi, jer ove nikada ne pokazuju u sitosti, udobnosti i zdravlju dosadu ili nutarnji nemir. Tu bi priroda bila škrti i mučiteljica jedino prema čovjeku. I panteista Ed. Hartmann (*Die Religion des Geistes*, 180.) bilježi: »Kad bi sreća bila cilj ljudskog življenja, usprkos sveg ćutilnog, nutarnjeg i duhovnog veselja, koje pruža, ne bi bilo vrijedno života, a i za najbolje situirane bila bi strašna rasipnost«. To je nemoguće; nigdje priroda nije mačuha, neprijateljica*) Magnetska igla ne vara; ona pokazuje mornaru sjevernicu svom sigurnošću, ma da je nebo i zastrto tamnim oblacima. Do g. 1846. nije znanost poznavala planet Neptuna. Zvijezdoznanci su opažali, da gibanje tada poznatog Urana ne odgovara dotadanjim računima, osobito od g. 1815. Leverrier izračuna, da mora biti do tada nepoznata zvijezda na stalnom mjestu; dapače naznači njezinu veličinu i putovanje. Tu radnju predade on franc. akademiji 31. aug. 1846. o tom planetu, koga nije nitko vidio. Učenjak je u toj matematičnoj radnji upotrebio 13 nepoznanica. Tu je radnju dobio u ruke 23. sept. astronom Galle u Berlinu i iste je večeri dalekozorom našao označeni planet na određenom mjestu. Tu je eto gibanje pokazivalo predmet (zvijezdu), kojeg ljudske oči nijesu vidjele prije otkrića. Umovanje ga je otkrilo i iskustvo je pokazalo, da to umovanje nije bilo neopravdano, t. j. da se može sigurnošću pomoću činjenica ili učinaka spoznati opstanak njihova uzroka.

Tako možemo i ovdje umovati: Samo srce čovječje teži za neizmjernom srećom; mora da ga privlači neizmjeran predmet, a taj predmet zovemo Bog. Jedini Bog može biti neizmjerana sreća, jer je od sebe, pak po tome može i zadovoljiti našoj težnji. Isto tako

*) »Svako tijelo težinom svojom teži za svojim mjestom, jer težina ne poteže samo dolje, nego na mjesto, koje njoj pripada. Vatra hoće gore, kamen dolje, a to jer ih njihova težina vuče na mjesto, koje njoj pripada. Ulj ulje u vodu, dignut će se gore; ulj vodu u ulje, past će dolje. Stoga tjelesa, kada nijesu na svom mjestu uređena, ne miruju; kad su uređena, miruju. Moja je težina moja ljubav« (Isp. XIII, 9).

jedino je neizmjerni, svemogući Bog mogao u nas položiti ovu težnju za neizmjernom srećom, jer je priroda u sebi nesavršena i dosljedno nije svemoguća. Topnički metak, kojim su Nijemci pucali u zadnjem svjetskom ratu na Pariz u daljini 70—80 km, morao je potrošiti više sile nego li drugi za manju daljinu. Kada bi taj metak — dato et non concessio (recimo tako) — hitio k neizmjerne udaljenom cilju, morala bi biti i neizmjerna sila, koja ga naprijed tjera. Zato piše sv. Augustin: »Velik si, Gospode, i velike hvale dostojan. Čovjek, to maleno stvorenje tvoje hoće da tebe hvali. Ali to ga ti, Gospode, potičeš, da mu bude slast hvaliti te, jer si nas učinio za tebe, i nemirno je srce naše, dok se ne upokoji u tebi« (Isp. 1, 1). »Jao nesmotrenoj duši, koja odalečujući se od tebe, Bože moj, uhva se nači što bolje od tebe! Ma vrtila se ona i okretala na leđa, na bokove, na trbuh: sve joj je tvrdo, jer pokoj njezin si samo ti« (Isp. 6, 16). Tu misao izražuje i sv. Pavao: »Nemamo ovdje stalnog boravišta, nego tražimo buduće« (Žid. 13, 14). I psalmista veli Bogu: »Došljak sam ja u Tebe i stranac kao svi oci moji« (ps. 38, 13). Od Boga smo i k Bogu idemo preko ove kruglje zemaljske. Kako se vode dižu iz mora i opet se preko brda i dolina kroz rijeke vraćaju u more, tako i mi od Boga k Bogu.

U ovoj je istini i ključ, zašto je zemlja za čovjeka »suzna dolina«. Naš je život putovanje k vječnoj domovini i stoga toliko neugodnosti, jer bismo inače lako zaboravili cilj života.*) Augustin veli: »Ovaj je život malo muka; gdje nema muke, nema ni putovanja« (In ps. 137). O nekom se napuljskom kralju pripovijeda, kako je morao dati za taoca mladog sina na španjolski dvor. On ga je dao uz uvjet, da ga moraju šibati na utanačeni dan. Svak će uskliknuti: »Nemilosrdna li oca!« Ipak je onaj kralj to učinio iz ljubavi spram sina i da ne zaboravi na svoju pravu domovinu u napuljskoj državi. I uistinu nikada kraljević nije više želio svoj povratak k ocu tako jako, kao na dan šibanja. Ta uza sve križeve na zemlji nekoji se ljudi zaljube u ovu prolaznost, a što bi tekar bilo, kada ne bi bilo nikakovih nevolja! Očevidno nam i u križevima pokazuje dobri Bog svoju dobrotu. I draguljar nesmiljeno kida s alem-kamena i brusi ga dugo, da mu podade veću vrijednost i cijenu. Svensson pripovijeda u svojoj pripovijesti »Nonni«, kako je danski pjesnik Ingemann na putu kroz Švedsku došao u radionu srebra i zlata. Gleda, kako majstor stavlja kovinu u vatru; sve se pjeni, a slika nije čista, pak opet tura na plamen;

*) Schoppenhauer je htio dokazati pomoću bijede i nezadovoljstva u svijetu, da je opravdan njegov pesimistički panteizam. To znači za volju pretpostavljene tvrdnje silom navlačiti činjenice ili u činjenicama čitati svoju tvrdnju. Ne smije se tako. On bi morao najprije dokazati svoj panteizam i onda tumačiti nepoznato; inače nije znanost, nego samovolja. Uz to ne bi to bio svemogući Bog, kada je zlo i nevolja po nuždi u njemu, a niti je po sebi i od sebe, ako nije svemoguć. — I Hartmannovo je prabiće puno protuslovlja i uništava temeljna načela spoznaje, ako je svjesno i nesvjesno jedno isto.

napokon eto slike sasma bistre. Pjesnik to opjeva i opiše, da i Bog tako pravi, dokle ne utisne svoju sliku duboko u naše srce. Evo to je i smisao Kristovih riječi: »Uzmi križ svoj i slijedi me« (Mat. 16, 24); »Udite kroz uska vrata, jer su široka vrata i prostran je put, koji vodi u propast« (Mat. 7, 13).

V.

No kako može nešto neizmijerna biti predmetom ili ciljem ograničenom biću? Nije li to protuslovno kao četverokutni krug, jer jedno drugo isključuje?

Već vidjesmo, da je činjenica tu: naše srce hlepi za neizmjernom srećom, — Bogom. Taj glas naravi nije uzaludan i tu ne pomaže teoretsko nijekanje. Zdravom se razumu ne protivi, da će iza smrti Bog pridići tako našu dušu, da neizmijerno njegovo biće bude naša sreća. Kako će to Bog izvesti, moramo upitati »objavu«. U tu svrhu poslužiti će ova zgodna priča:

Ode mladić na dugo putovanje. Duskora se umori i zaželi vode. Do prolaza opazi vlažnu zemlju i krene tragom za vodom. Budući da je to daleko išlo i uzbrdito, iskopa u vlažnoj zemlji rupicu, ne bi li se sabralo nešto vode za napitak. Dugo to traje i voda je blatna. Umoran legne i čeka, dokle se voda skupi i razbistri, i upravo da će zaspati, kada nenadano prode tuda stariji čovjek. »Što radiš?« upita ga i kada mu očitova svoju brigu, pozove ga i odvede k izvoru, koji nije bio daleko od njih. Tu nadoše bistar, hladan i obilan izvor. Ne događa li se ovako i modernim intelektualcima, koji obilaze ispred Crkve i neće da pokucaju na njezina vrata i zatraže vratak nebeske objave, koji tako obilno i bistro teče unutar njezine ograde. Zaboravljaju ili ne znaju, da Virgil s Dantom ne ide u nebeske dvore; dalje pomaže Beatrice.

I što kaže vjera? »Sada vidimo u zrcalu i u zagonetki, tada pak licem u lice. Sada spoznajem djelomično; tada ću spoznati kako sam spoznat« (1 Kor. 13, 12); »Gospodine, u nebu je tvoje milosrđe . . . Jer je u tebi izvor života i u tvojoj ćemo svjetlosti vidjeti svjetlost« (Ps. 35, 6 i 10). O nebu nam govori Spasitelj: »Kod oca su moga mnogi stanovi« (Iv. 14, 2) i sv. Pavao opisuje nebesko uživanje: »Niti je oko vidjelo, niti uho čulo, niti je ušlo u srce čovječje, što je Bog pripravio za one, koji ga ljube; nama je Bog objavio po svome duhu (1 Kor. 2, 9). Opširnije opisuje sv. Ivan u Apokalipsi. U nebu nas kod Boga čeka nagrada za svako dobro djelo, što Isus razlaže u svojih 8 Blaženstva i kada spominje opći sud. Evo vidimo, kako moramo suditi o svojim nevoljama sasma drukčije: one su glineni novac za koji dobivamo gromade suhog zlata. Za malo sitne kušnje dobivamo neizmjernog Boga i njegovu neograničenu ljubav i sreću. Samo Bog može biti dobar i darežljiv. Spoznajmo njegovu ljubav, zahvalni budimo i ljubimo neizmjernog Boga »svim srcem, svom dušom svojom,

svom snagom svojom i svom pameću svojom« (Lk. 10, 27). Ovo nam je Bog usadio u srce, ali i objavio na Sinaju i preko Isusa. Na to smjeraju i sve Božje zapovjedi prema riječima sv. Pavla: »Svrha je zapovijedi ljubav iz čistog srca« (1 Tim. 1, 5). Bog ne trpi da njega i Baala (strast ili koju krivu nauku) ljubimo; on veli: »Ja sam Bog tvoj i ne ćeš imati drugoga boga«, »Sinko, daj mi srce svoje« (Posl. 23, 26). Ljubimo Boga, »ne samo riječima, nego i djelima« (1 Iv. 3, 18). Na to nas lijepo i sv. Augustin opominje: »Znam, što želiš; sreću tražiš. Ako hoćeš biti sretan, budi bez grijeha. Ono naime svi hoće, a ovo malo njih, bez čega se ne dostigne ono, što svi hoće« (In ps. 118).

Luksus i siromaštvo.

Bog se tuži preko proroka Osea: »Dao sam im srebra, umnožio sam i zlato, a oni iz toga učiniše Baala« (2, 8). Eto tu osude glede zloporabe ma koga bogatstva, a takova je neopravdana i pretjerani luksus. Još ga jače kori i prijeti Bog riječima Isaije: »Ustaje Gospod na parbu, stoji da sudi narodima. Još govori Gospod: Što se poniješe kćeri Sionske i idu opružena vrata i namigujući očima, sitno koračaju i zvekeću nogama. Za to će Gospod učiniti da očelavi tjeeme kćerima Sionskim, i otkrit će Gospod golotinju njihovu. Tada će Gospod skinuti nakit s obuće i vezove i mjesečiće, nizove i lančiće i trepetljike, ukosnike i podveze i pojase i stakalca mirisna i boce, prstene i počeonike, svečane haljine i ogrtače i prijevješe i toboce, i ogledala i košuljice i oglavlja i pokrivala. I mjesto mirisa bit će smrad, i mjesto pojasa raspojasina, mjesto pletenica ćela, mjesto širokih skuta pripasana vreća i mjesto ljepote ogorjelina. Tvoji će ljudi pasti od mača i junaci tvoji u ratu. I tužit će i plakati će vrata njegova (Jerusolima), a on će pust ležati« (3, 13—26). Nije li ovo ogledalo naše dobe; nijesu li tu opisana naša vremena? nije li tu i ocrtana i nedaleka kazna za oholi luksus današnjih naroda?

Povijesna je činjenica, da se u narodu usporedno s luksusom javlja i nečudorednost i ludo propadanje narodnog imetka. Stoga ova pojava mora zabrinuti ne samo katoličke učenije krugove, nego i bezvjerškog rodoljuba. Ta svi moramo predusresti narodne nezgode. I zato pitanje ne spada samo na filosofiju ćudoređa, nego je važno i za nacionalnu ekonomiju.

I.

Što je luksus? Jest neumjerena uporaba vremenitih dobara obzirom na stepen izobrazbe, stališa, dobe, naroda i t. d. Danas nije više luksus kava, šećer, rubac i slično; isto vrijedi glede običnog komforata u sobnom namještaju. Luksus znatno nadilazi ove komforate, koji su se